

KS. ANTONI TOMKIEWICZ

ŚWIADOMOŚĆ WYCHOWAWCZA RODZICÓW O ZRÓŻNICOWANEJ POSTAWIE RELIGIJNEJ

WPROWADZENIE

Najważniejsze funkcje, za których pomocą człowiek urzeczywistnia swoje relacje ze światem wewnętrznym i zewnętrznym, to funkcje świadome. Człowiek może uświadamiać sobie świat zewnętrzny jako całość, jak i różne jego aspekty. Może też uświadamiać sobie własną sytuację, różne jej elementy, przedmioty i procesy. Jest w stanie uświadamiać sobie własne cechy, potrzeby, swoje czynności i swoje miejsce w świecie.

Pojęcie świadomości jest trudne do zdefiniowania. Na terenie psychologii i filozofii istnieje wiele różnych koncepcji. Nie wdając się w szerszą dyskusję, na ogół przyjmuje się, że „świadomość to zdolność do zdawania sobie sprawy z własnego zachowania, jego uwarunkowań i konsekwencji oraz zdolność do przeżywania doznań, stanów emocjonalnych”¹ Jak wynika z podanej definicji, świadomość człowieka jest czynnością odkrywania rzeczywistości, spostrzegania i wykrywania coraz to nowych jej aspektów. Świadomość dzielimy na aktualną, jako zjawisko, które występuje w określonym momencie, i świadomość potencjalną – jako stan, w którym człowiek ma możliwość uświadomienia sobie czegoś, ale aktualnie sobie tego nie uświadamia. Istotną cechą świadomości jest jej charakter subiektywny. Mówiąc, że świadomość człowieka jest subiektywnym odzwierciedleniem rzeczywistości, stwierdzamy, że zależy ono nie tylko od tego, jaka jest rzeczywistość,

---

Ks. dr ANTONI TOMKIEWICZ – starszy wykładowca Katedry Duszpasterstwa Rodzin w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: antoni.tomkiewicz@kul.lublin.pl

¹ W. O k o Ń. *Słownik pedagogiczny*. Warszawa 1975 s. 297

ale i od tego, jakie człowiek posiada cechy psychofizyczne, na których bazie uświadamia sobie i poznaje swój świat zewnętrzny i wewnętrzny² Jest to zależność wielopoziomowa i dotyczy struktury i funkcji organizmu człowieka, jego cech osobowości oraz uczestnictwa w życiu społeczno-kulturowym³ Najwyższy poziom świadomości człowieka jest wtedy, gdy potrafi on wyraźnie rozróżnić własną osobę, własny pogląd na rzeczywistość, a równocześnie potrafi wytworzyć realistyczny obraz siebie jako aktywnego „elementu” uczestniczącego w życiu indywidualnym i społecznym. W takim sensie można mówić np. o świadomym obywatelu czy świadomym wychowaniu.

Świadomość wychowawcza – według S. Kawuli – to forma odzwierciedlenia przez człowieka zjawisk związanych z wychowaniem dziecka, na które składa się określony zasób wiedzy o wychowaniu i rozwoju i praktyczne działanie wychowawcze kierowane posiadaną wiedzą osobistą⁴ Zgodnie z tą definicją zasób wiedzy o wychowaniu obejmuje następujące treści: znajomość celów wychowania, wiedzę o rozwoju psycho-fizycznym dziecka, wiedzę o wychowawczym funkcjonowaniu instytucji opiekuńczo-wychowawczych i kulturalnych, wiedzę o rodzinie, jej celach, wrażliwości na potrzeby dziecka, gotowość ich zaspokojenia, umiejętność pedagogicznego działania, poczucie odpowiedzialności za prawidłowy rozwój i wychowanie młodego pokolenia⁵, uznanie i szanowanie praw dziecka, akceptację dziecka i współdziałanie z nim⁶

Uświadomienie sobie roli wychowawcy jest rzeczą podstawową w kształtowaniu właściwego stosunku wychowawczego. Właśnie rodzice, jako pierwsi wychowawcy, pokazują swoim dzieciom, jak prowadzić własne życie, jak pokonywać trudności i reagować na różne sytuacje życiowe. Dzieci, naśladowując swoich rodziców, przyswajają sobie zasady moralne i społeczne kształtując swój stan Ja-Rodzic. Jest to element normatywny w osobowości człowieka, stanowi zbiór zintegrowanych wyuczonych norm i zasad postępowania, nakazów i zakazów, wymagań, reguł i sposobów zachowania się w różnych sytuacjach. Są one biernie przyjmowane przede wszystkim od rodziców we wczesnym okresie dzieciństwa. Ukształtowany w dzieciństwie stan Ja-Rodzic to-

---

² T. Tomaszewski. *Świadomość*. W: *Psychologia*. Red. T. Tomaszewski. Warszawa 1975 s. 173.

³ Tamże.

⁴ S. Kawula. *Świadomość wychowawcza rodziców*. Toruń 1975 s. 19.

⁵ H. Cudak. *Świadomość wychowawcza rodziców w środowisku wiejskim*. „Wieś Współczesna” 1984 nr 4 s. 145-149.

⁶ M. Ziemska. *Funkcjonowanie rodziny a zadania opieki nad dzieckiem*. Warszawa 1967 s. 78.

warzyszy człowiekowi jako wewnętrzny głos kierujący jego zachowaniem przez całe życie⁷

Rodzice wychowują swoje dzieci w sposób świadomy i nieświadomy. Jeśli będzie to proces bardziej uświadomiony, to wychowanie stanie się bardziej refleksyjne i odpowiedzialne.

Różne są uwarunkowania modyfikujące świadomość wychowawczą. Spośród czynników wpływających na świadomość wychowawczą duże znaczenie może mieć poziom życia religijnego człowieka, a przede wszystkim postawa religijna. Przez postawę religijną rozumie się względnie stałe pozytywne lub negatywne ustosunkowanie się intelektualne, emocjonalne i behawioralne jednostki wobec nadprzyrodzoności⁸

Głównym celem artykułu jest szukanie odpowiedzi na pytanie: Czy określona postawa religijna rodziców ma wpływ na poziom ich świadomości wychowawczej? Jeśli tak, to w jakim stopniu intensywność postawy religijnej modyfikuje świadomość wychowawczą rodziców?

Aby odpowiedzieć na tak sformułowane pytania, przeprowadzono badania empiryczne wśród 220 osób w przedziale wiekowym 36-45 lat. Zastosowano tu opracowaną przez W. Prężynę siedmiostopniową Skalę Intensywności Postaw Religijnych, składającą się z 30 twierdzeń dotyczących religijności. W wyniku obliczeń statystycznych za pomocą odchylenia ćwiartkowego wyodrębniono dwie grupy osób: o wysokiej (WPR – 52 osoby) i niskiej intensywności postawy religijnej (NPR – 55 osób). Nie analizowano świadomości wychowawczej u osób, które otrzymały średnie wyniki w Skali Intensywności Postaw Religijnych.

Druga metoda zastosowana w badaniach to zmodyfikowana skala do badania poziomu świadomości wychowawczej opracowana przez J. Raczka⁹ Skala składa się z 10 grup tematycznych i obejmuje następujące zagadnienia: poglądy na temat psychicznych i fizycznych praw rozwojowych, poglądy na międzyludzkie stosunki w rodzinie, wychowawcza rola ojca i matki w rodzinie, autorytet rodziców, stosowanie kar i nagród w wychowaniu, postawy rodzicielskie, odpowiedzialność rodzicielska, współpraca rodziców z innymi instytucjami wychowawczymi, poglądy odnośnie do pedagogicznego kształcenia się rodziców, cele i wartości wychowawcze.

⁷ T. A. Harris. *W zgodzie z sobą i z tobą*. Warszawa 1987 s. 36; R. Rogoń. *Aby być sobą*. Warszawa 1995 s. 13-22.

⁸ W. Prężyna. *Intensywność postawy religijnej a osobowość*. Lublin 1973 s. 56.

⁹ J. Raczek. *Świadomość wychowawcza kobiet oraz jej uwarunkowania psychiczne i społeczne*. Lublin 1978 mps w Archiwum KUL.

W celu poznania różnic w poziomie świadomości wychowawczej między osobami o wysokiej i niskiej intensywności postawy religijnej zastosowano jako metodę statystyczną test t-Studenta.

I. ŚWIADOMOŚĆ WYCHOWAWCZA RODZICÓW O WYSOKIEJ I NISKIEJ INTENSYWNOCI POSTAWY RELIGIJNEJ W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Zasadniczym celem badań było szukanie odpowiedzi na pytanie, czy rodzice o wysokiej postawie religijnej odznaczają się lepszą świadomością wychowawczą niż rodzice o niskiej postawie religijnej.

Tu zostaną omówione wyniki badań odnośnie do świadomości wychowawczej uzyskane w dwu grupach osób: o wysokiej (WPR – 52 osoby) i o niskiej postawie religijnej (NPR – 55 osób). Badane osoby to matki i ojcowie. Osoby zostały wyodrębnione z całej populacji badanych ze względu na poziom intensywności postawy religijnej.

Tab. 1. Wyniki średnie i ich porównanie odnośnie skal świadomości wychowawczej rodziców o wysokiej (WPR) i niskiej intensywności postawy religijnej (NPR).

SKALE TEMATYCZNE	WPR		NPR		ISTOTNOŚĆ RÓŻNIC	
	M	δ	M	δ	t	p.u.
I. Znajomość psychicznych i fizycznych praw rozwojowych dziecka.	27.56	2.53	24.24	2.16	2.83	0.04
II. Poglądy na międzyludzkie stosunki w rodzinie	18.24	4.25	17.15	4.12	1.21	n.i.
III. Wychowawcza rola ojca i matki w rodzinie	25.81	3.18	23.26	3.14	2.15	0.02
IV. Autorytet rodziców	24.58	2.56	25.11	2.54	0.89	n.i.
V. Stosowanie kar i nagród w wychowaniu	19.45	3.78	18.54	3.48	1.13	n.i.
VI. Postawy rodzicielskie	27.36	3.11	26.84	3.34	0.68	n.i.
VII. Odpowiedzialność rodzicielska	34.71	2.53	30.12	3.50	3.21	0.00
VIII. Współpraca rodziców z innymi instytucjami wychowawczymi	30.68	2.45	25.21	3.42	6.92	0.00
IX. Poglądy odnośnie do pedagogicznego dokształcania się rodziców	12.95	2.87	13.15	3.10	0.49	n.i.
X. Cele i wartości wychowawcze	33.65	3.43	28.12	5.68	4.85	0.00

Dane zamieszczone w tab. 1 wskazują na duże różnice odnośnie do świadomości wychowawczej wyodrębnionych grup. Między grupą o wysokiej (WPR) i niskiej (NPR) postawie religijnej istotne różnice wystąpiły aż w pięciu skalach tematycznych dotyczących świadomości wychowawczej: I, III, VII, VIII i X. Rodzice o wysokiej postawie religijnej o wiele lepiej orientują się w mechanizmach rozwoju psychicznego i fizycznego dzieci niż rodzice o niskiej postawie religijnej. Wiedzą, że do prawidłowego rozwoju małego dziecka konieczna jest obecność matki. Nie doceniają takiej potrzeby rodzice o niskiej postawie religijnej. Wyniki różnią się statystycznie istotnie ($p < 0.04$).

Znaczenie obecności obojga rodziców w wychowaniu dziecka bardziej doceniają rodzice o wysokiej postawie religijnej. Uważają oni, że zadania wychowawcze w rodzinie powinny być podzielone pomiędzy oboje rodziców. Każde z nich ma do przekazania dzieciom coś specyficznego, czego nie uczyni w pełni ani sama matka, ani sam ojciec samotnie wychowujący dzieci. Oboje rodzice są odpowiedzialni za wychowanie swoich dzieci. Różnice w wynikach są statystycznie bardzo istotne ($p < 0.02$).

Bardzo istotne różnice między badanymi grupami wystąpiły w dziedzinie współpracy rodziców z innymi instytucjami wychowawczymi (skala VII $p < 0.00$). Rodzice o wysokiej postawie religijnej bardziej odpowiedzialnie chcą wychowywać swoje dzieci. Rodzice o niskiej postawie religijnej, w przeciwieństwie do rodziców o wysokiej postawie religijnej, na ogół odrzucają ścisłą współpracę z Kościołem i szkołą. Osoby z pierwszej grupy wyraźnie chcą stosować zasadę pomocniczości w wychowaniu, według której rodzina jest podstawowym środowiskiem wychowawczym, natomiast Kościół i szkoła mają pełnić funkcję pomocniczą w wychowaniu, a rodzina chce z nimi współpracować.

W realizacji celów i wartości wychowawczych (skala X) rodzice o wysokiej postawie religijnej są bardziej zaangażowani niż rodzice o niskiej postawie religijnej. Wyniki różnią się bardzo istotnie ($p < 0.00$). Rodzice z drugiej grupy uważają, że wartości społeczne, moralne nie są najważniejsze w wychowaniu. Są nawet zdania, że wartości moralne mogą utrudniać życie młodego człowieka w społeczeństwie. Sądzą oni, że głównym celem wychowania rodzicielskiego jest zapewnienie dzieciom warunków materialnych i zaspokojenie podstawowych potrzeb. Dla rodziców zaś o wysokiej postawie religijnej zaspokojenie podstawowych potrzeb jest ważnym zadaniem, ale cenią szczególnie realizację wyższych wartości w procesie wychowania.

II. ŚWIADOMOŚĆ WYCHOWAWCZA MATEK O WYSOKIEJ I NISKIEJ INTENSYWNOŚCI POSTAWY RELIGIJNEJ

Poniżej zostaną przedstawione i omówione wyniki badań odnośnie do świadomości wychowawczej matek o wysokiej (WPR – 31 osób) i o niskiej postawie religijnej (NPR – 24 osoby).

Tab. 2. Wyniki średnie i ich porównanie odnośnie skal świadomości wychowawczej matek o wysokiej (WPR) i niskiej intensywności postawy religijnej (NPR).

SKALE TEMATYCZNE	Matki o WPR		Matki o NPR		ISTOTNOŚĆ RÓŻNIC	
	M	δ	M	δ	t	p.u.
I. Znajomość psychicznych i fizycznych praw rozwojowych dziecka.	26.85	1.82	24.43	2.12	2.03	0.05
II. Poglądy na międzyludzkie stosunki w rodzinie	18.12	2.81	16.92	4.12	1.34	n.i.
III. Wychowawcza rola ojca i matki w rodzinie	26.11	1.78	23.52	3.42	2.38	0.02
IV. Autorytet rodziców	24.62	2.87	25.32	2.87	0.85	n.i.
V. Stosowanie kar i nagród w wychowaniu	19.62	2.76	18.75	3.25	1.08	0.31
VI. Postawy rodzicielskie	28.44	2.76	26.01	2.72	2.00	0.05
VII. Odpowiedzialność rodzicielska	33.67	2.63	30.34	3.32	2.42	0.02
VIII. Współpraca rodziców z innymi instytucjami wychowawczymi	30.51	2.54	24.87	3.64	6.24	0.00
IX. Poglądy odnośnie pedagogicznego dokształcania się rodziców	13.62	3.22	13.24	2.01	0.11	n.i.
X. Cele i wartości wychowawcze	33.34	3.87	28.24	6.21	3.41	0.00

Jak wykazują dane zamieszczone w tab. 2, istotne różnice w świadomości wychowawczej matek wystąpiły w sześciu skalach: I, III, VI, VII, VIII i X. Matki o wysokiej postawie religijnej wykazały się większą znajomością praw rozwojowych dziecka niż matki o niskiej postawie religijnej. Różnice są statystycznie istotne ($p < 0.05$). Podobne różnice wystąpiły odnośnie do poglądów na temat znaczenia wychowawczej roli ojca i matki ($p < 0.02$).

Istotne różnice statystycznie wystąpiły w postawach rodzicielskich i odpowiedzialności rodzicielskiej w procesie wychowania dziecka (skala VI $p < 0.05$; skala VII $p < 0.02$). Matki o wysokiej postawie religijnej bardziej

cenia współpracę w procesie wychowania z Kościołem i szkołą niż matki o niskiej postawie religijnej. Różnice statystycznie są bardzo istotne (skala VIII $p < 0.001$).

Gdy chodzi o realizację wartości religijno-moralnych i społecznych (skala X), dla matek z pierwszej grupy są one znacznie ważniejsze niż dla matek z drugiej grupy. Wyniki różnią się statystycznie bardzo istotnie ($p < 0.00$).

III. ŚWIADOMOŚĆ WYCHOWAWCZA OJCÓW O WYSOKIEJ I NISKIEJ INTENSYWNOŚCI POSTAWY RELIGIJNEJ

Poniżej przedstawiono wyniki badań dotyczących świadomości wychowawczej ojców o wysokiej (WPR – 22 osoby) i o niskiej postawie religijnej (NPR – 31 osób).

Tab. 3. Wyniki średnie i ich porównanie odnośnie skal świadomości wychowawczej ojców o wysokiej (WPR) i niskiej intensywności postawy religijnej (NPR).

SKALE TEMATYCZNE	Ojcowie o WPR		Ojcowie o NPR		ISTOTNOŚĆ RÓŻNIC	
	M	δ	M	δ	t	p.u.
I. Znajomość psychicznych i fizycznych praw rozwojowych dziecka.	25.92	1.03	23.48	2.27	2.11	0.05
II. Poglądy na międzyludzkie stosunki w rodzinie	19.12	1.98	18.15	3.54	0.62	n.i.
III. Wychowawcza rola ojca i matki w rodzinie	25.14	1.40	24.54	2.43	0.35	n.i.
IV. Autorytet rodziców	24.21	2.98	24.81	2.11	0.78	n.i.
V. Stosowanie kar i nagród w wychowaniu	18.90	2.34	18.24	4.62	0.20	n.i.
VI. Postawy rodzicielskie	27.34	3.45	28.14	3.12	1.02	n.i.
VII. Odpowiedzialność rodzicielska	33.12	1.84	30.05	2.43	2.01	0.08
VIII. Współpraca rodziców z innymi instytucjami wychowawczymi	32.12	2.51	25.24	3.45	3.72	0.00
IX. Poglądy odnośnie pedagogicznego kształcenia się rodziców	13.81	1.32	12.84	3.84	0.48	n.i.
X. Cele i wartości wychowawcze	35.11	1.30	27.87	5.41	2.86	0.01

Wyniki zamieszczone w tab. 3 wskazują, że ojcowie o wysokiej postawie religijnej różnią się wyraźnie w poziomie świadomości wychowawczej od

ojców o niskiej postawie religijnej w trzech skalach tematycznych: I, VIII i X. Różnice dotyczą znajomości praw rozwojowych dzieci. Ojcowie z pierwszej grupy znacznie lepiej znają podstawowe mechanizmy rozwojowe niż ojcowie z drugiej grupy. Różnice są statystycznie istotne ($p < 0.05$). Ponadto ojcowie o wysokiej postawie religijnej oczekują głębszej współpracy z innymi instytucjami wychowawczymi, przede wszystkim z Kościołem i szkołą, niż ojcowie o niskiej postawie religijnej. Różnice są statystycznie bardzo istotne ($p < 0.001$). Podobne różnice wystąpiły w akceptowaniu wartości religijnych, moralnych i społecznych w procesie wychowania młodego pokolenia. Wyniki różnią się statystycznie bardzo istotnie ($p < 0.01$).

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone wśród rodziców badania empiryczne dowiodły bardzo wyraźnie, że ich świadomość wychowawcza jest modyfikowana przez ich postawę religijną. Rodzice o wysokiej postawie religijnej bardziej refleksyjnie wychowują swoje dzieci niż rodzice o niskiej postawie religijnej. W pięciu skalach tematycznych wystąpiły istotne różnice w świadomości wychowawczej na korzyść rodziców o wysokiej postawie religijnej.

Badania wykazały również, że występują istotne różnice w świadomości wychowawczej między matkami (w sześciu skalach), ojcami (w trzech skalach) o wysokiej religijności a matkami i ojcami o niskiej religijności. Matki i ojcowie o wysokiej intensywności postawy religijnej wykazują większą odpowiedzialność za prawidłowy rozwój i wychowanie swoich dzieci, lepiej orientują się w prawidłowościach rozwoju psychofizycznego dzieci oraz doceniają udział ojca i matki w wychowaniu, a także cenią współpracę z Kościołem i szkołą w procesie wychowania dzieci.

Rodzice o niskiej intensywności postawy religijnej mniej odpowiedzialnie podchodzą do wychowania swoich dzieci, wykazują duże braki w znajomości praw rozwojowych dzieci. Ponadto znacznie mniejszą wagę przywiązują do wartości moralnych, społecznych i religijnych w wychowaniu swoich dzieci. Natomiast obie grupy mają podobne poglądy i przekonania odnośnie do stosowania kar i nagród w wychowaniu, jak też na temat pedagogizacji rodziców i postaw rodzicielskich.

Można więc powiedzieć, że określona postawa religijna istotnie wpływa na poziom świadomości wychowawczej. Rodzice o wysokiej postawie religijnej z dużą odpowiedzialnością i refleksyjnością chcą wychowywać swoje dzieci,

stawiają jasne cele i chcą urzeczywistnić wyższe wartości w procesie wychowania.

Kształtując swoje postawy religijne, rodzice jednocześnie kształtują własną świadomość wychowawczą w kierunku poczucia odpowiedzialności za wychowanie młodego pokolenia.

BIBLIOGRAFIA

- C u d a k H.: Świadomość wychowawcza rodziców w środowisku wiejskim. „Wieś Współczesna” 1984 nr 4.
- H a r r i s T. A.: W zgodzie z sobą i z tobą. Warszawa 1987.
- K a w u l a S.: Świadomość wychowawcza rodziców. Toruń 1975.
- O k o ń W.: Słownik pedagogiczny. Warszawa 1975.
- P r ęż y n a W.: Intensywność postawy religijnej a osobowość. Lublin 1973.
- R a c z e k J.: Świadomość wychowawcza kobiet oraz jej uwarunkowania psychiczne i społeczne. Lublin 1978 (mps w Archiwum KUL).
- R o g o l l R.: Aby być sobą. Warszawa 1995.
- T o m a s z e w s k i T.: Świadomość. W: Psychologia. Red. T. Tomaszewski. Warszawa 1975.
- Z i e m s k a M.: Funkcjonowanie rodziny a zadania opieki nad dzieckiem. Warszawa 1967.

THE FORMATIVE AWARENESS OF PARENTS WITH A VARIED RELIGIOUS ATTITUDE

S u m m a r y

The principal purpose of this paper is to show the influence of the religious factor on the formative awareness of parents. In order to carry out this purpose empirical research was conducted among a group of parents (220 persons). Two research methods have been used: the scale of intensity of religious attitudes and the scale of formative awareness. Out of the whole population under study two groups have been distinguished: of high religious attitude (52 persons) and low religious attitude (55 persons). The findings were distinguished by means of the scale of formative awareness and subjected to the quantitative and qualitative analysis. It turned out that parents with a high religious attitude greater formative awareness than parents with a low religious attitude. The differences were statistically essential in as many as five scales. These parents manifest a considerably greater responsibility and thoughtfulness in the upbringing of their children.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: świadomość wychowawcza, intensywność postawy religijnej.

Key words: formative awareness, intensity of religious attitude.